

Almaz ÜLVİ (BİNNƏTOVA)

Filologiya üzrə elmlər doktoru

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
almazulvi1960@mail.ru

ƏLİŞİR NƏVAINİN "MƏCALİS ÜN-NƏFAİS" ƏSƏRİ

(II məqalə)

(ideya-məzmun xüsusiyyətləri, elmi-nəzəri əhəmiyyəti, tədqiqi məsələsi, Bakıda ki əlyazma nüsxələri haqqında, əsərdə Nizami Gəncəvi izləri, ədəbi təsir məsələsi, əsərin ümumi məzmunu və Azərbaycan klassikləri haqqında olan hissələr)

Açar sözlər: Ə.Nəvai, "Məcalis ün-nəfais", təzkirə, Azərbaycan, təəvvüf, sufizm

Key words: A.Navoi, "Mejalis un-nafhais", memoirs, Azerbaijan, Sufism

Ключевые слова: А.Навои, «Меджалис ун-нафайс», мемуары, Азербайджан, суфизм

"Məcalis ün-nəfais" in sonrakı əsrlərə təsiri: Bu əsər müəllifinin yaşadığı dövrdə də, sonrakı zamanlarda da böyük rəğbətlə, məhəbbətlə qarşılanmışdır. Nəvai özü bu zövq-sərfəni çox az yaşadı, əsərin tarixi və mədəniyyətində ədəbi və fəlsəfi əhəmiyyətini dəyişdi. A. Nəvai, əsərin füzulilik, əlyazmalar şəklində bütün Şərqdə əl-əl gəzdi: təkcə XVI əsrdə fars dilində beş dəfə Mavəraünnəhr, Təbrizdə və Türkiyədə tərcümə olunaraq yayılmışdır. Eyni zamanda, başqa xalqların təzkirəçilik ənənəsinə səmərəli təsiri olmuşdu.

"Məcalis ün-nəfais" in sonrakı dövrdə tərcüməsinin zəif dəyərləndirilməsi.

"Məcalis ün-nəfais" əsərinin ilk tərcüməsi 1521-1522-ci illərə aiddir. Heratda Təhmas şahın saray şairi Fəhri bin Sultan Məhəmməd Əmiri öz tərcüməsini Səfəvilər sülaləsinin banisi Şah İsmayıl, onun ikinci oğlu Sam Mirzəyə, Əmir Durmuşxan Şamlıya və vəzir Kərimiddin Həbibullah Sovayiyə bağışladı. O, öz tərcüməsini "Lətəyifnəmə" [1, s.68] adlandırır və "Doqquzuncu məclis"i əlavə edərək ora 188 şair və alim haqda məlu-

mat verdi. Doqquzuncu məclisi özü də 9 bölməyə ayıraraq ilk bölməni Nəvaiyə həsr edir.

"Məcalis ün-nəfais" in ikinci tərcüməsini 1522-1523-cü illərdə İstanbulda Məhəmməd bin Mübarək əl-Qəzvin 2, s.194 (*Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3877*); 2, XXXVI) hazırladı. O, Türk Sultanı I Səlimin və onun varisi I Süleyman sarayının təbibisi idi. Müəllif bu tərcüməsini Sultan ibn Səlimə bağışlayıb. M.Qəzvin əsərdəki "Məclis" sözlərini "Behiş" sözü ilə əvəzləyib, 8-ci məclisi 7-ci məclisin axırına birləşdirib. Yeni tərcümədə əsərin ilk hissəyə bənzərək – birinci hissədə klassik şairlərdən, ikinci hissədə isə Sultan Səlim və onun 150-yə qədər saray şairindən bəhs edib.

"Məcalis ün-nəfais" in üçüncü tərcüməsi Şah Əli bin Abduləliyə məxsusdur. 1594-cü ilə aid olan bu tərcümə nüsxəsi özək xanlardan biri olan Sultan Məhəmmədə ithaf edilmişdir.

"Məcalis ün-nəfais" in dördüncü tərcüməsi Abdülhak Şərif Rizəvi tərəfindən edilmiş Hindistan nüsxəsidir.

Türkiyədə: Hekayət: *Timuroğulları hökmdarı H.Bayqara Osmanlı hökmdarı II Bəyazidə dost idilər. Dövlət məsələlərində qarşılıqlı xoş əlaqələr qurmuşdular. Bir gün Herat sarayından II Bəyazidə bir sandıq hədiyyə gəlir. Sandıqdakı hədiyyə Osmanlı hökmdarını çaşdırır: burada otuz qəzəl və bu qəzəllərə cavab verə biləcək şairin olub-olmadığı soruşulandan qeyd vardı. Bu, Timurlular dövlətinin "Ölkəmin şair sultanına cavab verə biləcək şairin varmı", – deyərək Osmanlı ölkəsinə meydan oxuması idi, ya da "Mənim ölkəmdə Türk şeir dilinin çatdığı zirvəni gördün" mü deyirdi. Həmin hədiyyəyə – qəzəllərə cavab olaraq yüzlərlə nəzirələr yazıldı, sonrakı əsrlərdə bu izlər öz təsir qüvvəsində idi, Azərbaycan ədəbiyyatının Nəvai səhifəsində olduğu kimi.*

Tarix boyu nəzirələrin yazılması poetik faktını həm şairə ehtiram, həm də ustad dərsi kimi dəyərləndirə bilərik.

Azərbaycanda: Böyük özbək şairi və mütəfəkkiri Ə.Nəvainin zəngin ədəbi irsi Azərbaycan xalqı üçün də elə Nəvainin sağlığından əziz olmuşdur. Onun müasiri olan Bəsiri, Kişvəri kimi şairlər Nəvai yaradıcılığını məhəbbətlə təqdir və təbliğ etdikləri kimi, Füzuli və Qovsi kimi klassiklərimiz də Nəvainin uyrəyində, Azərbaycan ədəbi-təzkirəçiliyində Sam Mirzə və Sadiq bəy Əfşar öz əsərlərində Nəvainin "Məcalis ün-nəfais" inə yaradıcı şəkildə istifadə etmişdilər. Elə bu faktıdan çıxış edib deyə bilərik ki, əsər Azərbaycanda da müxtəlif zamanlarda məşhur olmuş, yayılmış və tədqiqat obyektinə olmuşdur" [3, s.644].

Bəli, bu təzkirənin təsiri ilə illər, əsrlər ötəcək, ilk Azərbaycan təzkirələri yaranacaqdır.

1. Safavilər hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin üçüncü oğlu Sam Mirza (1517-1567) "Təhfeyi-Sami" təzkirəsini 1550-1561-ci illərdə Ərdəbildə yazmışdır (Nəvainin vəfatından tam 50 il sonra). Müəllif əsərinin örnəyini-nümunəsini Ə.Nəvainin "Məcalis ün-nəfais" təzkirəsindən götürmüş və XV əsrin axırları – XX əsrin ortalarında yaşamış şairlər haqqında farsca yazmışdır. "Təhfeyi-Sami" müqəddimə, səhifə adı ilə verilən yeddi fəsil və xatimədən (nəticədən) ibarətdir.

2. Azərbaycanlı ədəbiyyatşünas Sadiqinin (Məhəmməd Əli Sadiq bəy Əfşar, 1532-1613) "Məcmə ül-xəvas" təzkirəsini 1602-ci ildə (əsrin yazılma tarixi bəzi mənbələrdə 1599-cu il, 1607-ci il kimi də qeyd edilir, bu günə gəlib çatan qədim əlyazma nüsxəsi 1607-1608-ci illərə aiddir.) [4, s.12] yazmışdır (əsrin adı "Kübarlar məclisi" və ya "Seçilmişlərin məcmuəsi" kimi tərcümə edilir).

"Xəvas" – sözü "xas" sözünün çoxluq şəklidir. Bu isə mənə cəhətdən "Nəfislər məclisi"nə yaxındır. Sadiqi özü bu təzkirəsini dörd şəxsə – Əbdürrəhman Caminin, Əlişir Nəvainin, Dövlətşah Səmərqəndi və Şah Mirzənin əsərlərinin davamı adlandırıb. Müəllif, görkəmli Azərbaycan miniatürçüsü və şairi olsa da "Məcmə ül-xəvas"ı cığatay türkcəsində yazmışdır. Bunu Sadiqinin Nəvaiyə olan doğma məhəbbəti və təzkirəçilik ənənələrinə sayğısı – ustad məktəb kimi dəyərləndirmək olar.

Həmin təzkirədə Səfəvilər dövründə (Şah İsmayıl dövrünün əvvəllərindən başlayıb Şah Abbas zamanınacan olan) yaşayıb-yaradan 480 şair, rəssam və xəttat haqqında qiymətli mənbələr toplanmışdır. Sadiqi əsərini "Dövrün şahları", "Şahzadə şairlər", "Səltənət taxtında olan türk şairlər", "Səltənət taxtında olan iranlı şairlər", "Səltənət taxtında olan türk və iranlıların böyük övladları haqqında", "Peyğəmbərlər nəslindən çıxan şairlər zikri", "Əcəmin müasir fəhəhət və bələğət sahibləri haqqında" kimi başlıqlarda səkkiz bölgədə məclislərə ayırıb. Orta Asiya, Xorasana, Anadolu, İraq və Azərbaycan şairlərinə həsr olunmuş təzkirədə əsasən türk şairlərinə yer verilib. Nəticə bölümündə isə müəllif öz yaradıcılığında nümunələr verir.

Beləliklə, beş əsrdir ki, "Məcalis ün-nəfais" in şöhrəti heç əskilmədi və şah saraylarının qiymətli hədiyyəsinə çevrilən, hər yeni müəllif yazmasında müəyyən əlavələrlə təkmilləşərək, dolğun məzmununda yazıldı və əksəriyyəti günümüzə qədər gəlib çıxdı. Daha konkret desək, ölkələr və xalqlarımız arasında ədəbi əlaqə, ədəbi təsir, ədəbi ənənə, ədəbi janr forması olaraq qırılmaz tarixi əlaqə missiyası daşdı.

Bu əsər Şərq Əlkəhəfinə təzkirəşünaslığın inkişafında, təkmilləşərək yayılmasında elmi-nəzəri janr forması kimi də örnək funksiyası daşıyır.

Həmin Aralıq Dəniz və Şərqi Şərqi Dənizlər, İranda da Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair araşdırmalarında Nəvai təsirindən bəhs etmişdir: "Hələ XV əsrdə ... Ə.Nəvainin... başçılıq etdiyi ədəbi məktəbin şöhrəti Yaxın Şərqdə yayıldığı bir zamanda Azərbaycan şairlərinin müəyyən hissəsi Herata Şərinin köçürüldü. Bu şairlərin Nəvai irsini mənimsəmələri, özbək mədəniyyətinin müvəffəqiyyətlərindən istifadə edib, hətta Nəvainin dil və ifadə xüsusiyyətlərinə uyğun əsərlər yaratmaları, özbək ədəbiyyatı təsirinin Azərbaycan ədəbiyyatında qüvvətlənməsinə səbəb olmuşdur. Vaxtilə Nəvai məclisində böyüyüb, onun tədqiqinə layiq olubdan sonra vətənə qayıtmış sənətkarlardan Xülqi, Allahi, Ziyai təcəllüslü şairləri qeyd edə bilərik" [3, s.215]. "...Xülqinin müxəmməslərindən bir parça verərək, dil və ifadə xüsusiyyətləri baxımından Nəvai qəzəllərini xatırladığını yazır" [4, s.96].

Nəvai əsərlərində onun dövründə təhsil üçün Azəri, Şahi, Herata gələn Azərbaycan şairlərindən Xələfi Təbrizi, Ziyai Təbrizi və başqaları haqqında da maraqlı və ilk məlumatlara da rast gəlmək olur [5, s.234].

Əlişir Nəvai "Məcalis ün-nəfais" təzkirəsi və əsərdə Azərbaycan klassikləri haqqında: Türk dünyasının ölməz mütəfəkkiri Əlişir Nəvainin XV əsr özbək elmi nəsrinin klassik əsəri sayılan "Məcalis ün-nəfais"i ("Nəfislər məclisi", 1490-91; 1497-98 illərdə yazılıb) türk dilində yazılmış ilk təzkirə nümunəsidir. Həzrəti Xaqan Şəhrux Mirzənin şahlıq dövründən başlayaraq müəllifin öz yaşadığı dövrdə qədər Heratda, Xorasanda, Mərvdə, Məşhəddə, Xarəzmdə, Səmərqənddə, Azərbaycanda və digər məkanlarda yaşayan, əksəriyyəti də farsca yazan 459 şair və fəzil haqqında mükəmməl bioqrafik əsərdir. "Məcalis ün-nəfais"də məlumatlar illər, coğrafi məkanlar və səcərəçilik prinsipləri əsasında tərtiblənərək Səkkiz Məclisdə qələmə alınmışdır. Bu əsər o dövrün tam və gerçək ədəbi mənzərəsinin güzgüsüdür.

Ə.Nəvai "Məcalis ün-nəfais"də Azərbaycan klassikləri haqqında da yazmışdır.

Ə.Nəvai "Məcalis ün-nəfais" əsərini mübarək "Bismillahir rəhmanir rəhim"lə başlayır, şairlərin - şeirin gözəlliklər dünyasındakı rəngindən bəhs edərək müqəddimə yazır. Burada Əmir Dövlətşah Səmərqəndinin "Təzkirət üş-şüəra" və Şeyxülislam Ə. Caminin "Baharistan"ından söz açır, bu əsərlərin tarixi-elmi əhəmiyyətindən bəhs edir və nəhayət, mərhəməbbətlə tamamladığı əsərinin Giriş hissəsini belə sonuclayır: "...onu səkkiz bölməyə ayırdı, hər bölməni nəfis bir məclisə həsr etdi və məcmuəyə "Məcalis ün-nəfais" adı qoyuldu [6, s.290-291].

Birinci məclis (Nəvai yaşadığı dövrdən əvvəl və ya ömürlərinin axır zamanlarını onun uşaqlıq illərinə təsadüf etmiş 46 şair haqqında yazıb – A.Ü.), kübar kimsələr ilə əziz kişilərin xatırlanması mövzusunda

ki, bu ağır onların ömürlərinin sonuna yetişdi, amma qulluqları qarşılığında qəbul etmədi. O vümlədən biri. – “Saliki-uvva və sirləri kaşifi-əstraf”, yəni,

Mir Qasım Ənvar – sirri mübarək olsun, Həzrətləridir. Hər nə qədər rütbələri şairlik payından çox uca və vilayət sahibi kimsələr arasında vəsfləri ifadədən açmışsa da, həqiqətlər və bacarıqlarını nəzm geyimində köni ilə xos gəldiyi üçün nəzma iltifat etmişlər. Təvəmmün səbəbi ilə bu müxtəsərə (Məcanis-ün-nəvafis-ə) bənzər qəzənlər ədəbi-üvəşləndir. Əhli-əsləli Azərbaycanlıdır və doğum yeri Sərab adlı kənddir. Gəncliklərində Şeyx Sədrəddin Ərdəbilə, sirri mübarək olsun, mürid oldular və sufilik ədəb və yollarını ondan tamamlayıb Şeyx (Sədrəddin Ərdəbili) işarəti ilə Xorasana gəldilər. Qısa zamanda xalq Mir Həzrətlərinə heyran qalıb ona qulluq göstərmək üçün bir-biriləri ilə qovğaya (yarışa) başladılar.

Zamanın padşahı Şəhruh Mirzə həzrətləri, Mir haqqında şəhərdən çıxmaq hökmü verdi. Mir Bəlx və Səmərqənd tərəflərə gedib bir müddət qaldıqdan sonra təkrar səltənət mərkəzinə (Xorasana) qayıtmağa izn verildi. Cığatay mirzələri və bəlkə azad xalq ona mürid olub ətrafında toplaşmağa başladılar. Tərzləri (hal və gedışləri) təmiz, nəfəsləri atəşli idi. Xalq onun nəzmlərinə maraq göstərib şeirlərini oxumağa və yazmağa rəğbət bəsləyirdi. Şübhəsiz, bir Divan tərtib etməyə bu cəhət səbəb olduğu üçün “Ənis ül-əşiqin” (“Aşıqların dostu”) adlı kiçik bir nəzm etdilər və tərci dahi söylədilər. Təberrük səbəbi ilə iki mətə (beyt) yazıldı. Biri budur; –

*İki cahən mülkünü sərmayəsi olan sənin eşqin,
Allaha and olsun ki, mənim canımda və könlümdədir.*

Digəri isə budur; –

*Rindəm, aşıqəm və dünya yandıran, paltarı yırtıq olunca,
Sənin camının dövləti ilə dünya fikrindən nə qorxum var? [3. s.660],*

Bu, ağırın (Ə.Nəvaimin – A.Ü.) iik öyrəndiyi nəzm, bu isə sonrakı nəzmdir. O zamanlar 3 ilə 4 yaş arasında idim. Əziz kişilər oxumamı istəyirdilər, bəziləri də şeir oxumama heyrət edərdilər. Və məsnəviləri “Ənis ül-əşiqin” (“Aşıqların dostu”), Məvlana Cəlaləddin Rumi, sirri mübarək olsun, həzrətlərinin məsnəvisinin (“Məsnəvi”) “Rəməl müsəddəs” deyilən vəznində idi. Bu misra ki –

Təbrizdə bir seyid övladı var idi.

Ondandır, sanki məqsəd özləridir. Və tərcilərinin bəndi bu beytdir:

*Füillərdə, sifətlərdə, zat və isimlərdə,
Gizli və açıq hər şeyin əslə sənən.*

Və o Həzrətin (Mir Qasım Ənvarın) mübarək məqamı (qəbri – A.Ü.) Cam vilayəti Hircin qəsəbəsindədir. Bu ağırın vümlə və vümləçilərinin ahaatı. Vəznin n.833 (m.1432) ilindədir, qəbri ziyarət edilir və təberrük-də olurlar [6, s.291-292].

Mir Mahdum – Mir Qasım həzrətlərinin xəlifə, övlad və dostu mərtəbəsində idi. Atası Məkkədən İmam Əli Musa ər-Rizani, təbiət və səna onun üzərinə olsun, ziyarət etmək üçün Məşhədə gəldi. Geri qayıdanda Nişapurdə evlənilib orada yerləşdi. Uca Allah ona otuz dörd [6, s.34] övlad inayət etdi. Ən kiçiyinin adı Seyyid Məhəmməd olan Mir Mahdumdur. Şəhərə təhsil üçün gəlib zahir elmlərini tamamilə öyrəndiyi zaman, atası Mir Qasım Həzrətlərinin nüfuz sahibi olduğu və şöhrət qazandığı zamanlar idi. O, Həzrətin (Mir Qasımın) qulluğuna girib ona mürid oldu. Mir Həzrətləri onun tərbiyə və yetkinləşməsi ilə məşğul olur, böyük riyazətlər (tapşırıqlar) verib, çətin qulluqlar əmr etdi. Mir Mahdum təmiz tiyəli (yaradılışlı) və baxtılı gənc olduğu üçün Mir Qasım Həzrətlərinə elə qulluq etdi ki, “qulluq edən qulluq görər” məzmunu gərəyincə Mir (Qasım) Həzrətləri ona Mir Mahdum adını verdilər. Daima onu əziz və hörmətli tutardı. Bu beyt onunkudur ki;

*Ey mutrib, çalib söylə, ey saqi, şərab gətir!
Hər kim şərabə haram deyibsə,
Onun qanının tökülməsi halaldır.*

Məzan Nişapur vilayətinin Mihrabad şəhərindədir [6, s.293].

Məvlana Əşrəfi. – Dəvəş-təbiətli və mərdənə-yetməmiş-təvri (həxtəsiz) kişi idi. Keçə kəndə astıma sarıq olar. Xalq ilə bağlanması (münasibəti) çox deyildi. Vaxtının çoxunu “Xəmsə” yazmağa xərələdi və tamamlamağa müvəffəq oldu. Orta hallı (sıradan) bir kimsə olmasına baxmayaraq əsəri pis deyildi. “Xəmsə”sində (Ə.Nəvai “Xəmsə”sindəki “Səhəi səyyar” əsərini klassik Azərbaycan şairi Əşrəl Marağayinin “Yeddi mələk” əsərinə nəzirə yazıb – A.Ü.) bağışlamaq fəziləti ilə bağlı olan bu beyt gözəl yazılmışdır:

*Elmdə uca olan kimsənin nəzərində suçunu öldürməkdənsə,
Suçunu bağışlamaq daha yaxşıdır.*

Bu gözəl beyt də onundur;

*Mənim halıma zaman-zaman göz ucu ilə baxarsan deyə,
Təzə bir fidan olmaq istərəm [6, s.296].*

İkinci məclisdə o əziz camaatı xatırlaram ki, ağır bəndəniz onlardan bəzilərinin müləziməsinə (qulluğuna) kiçiklikdə daxil olub, bəzinin də söhbətinə gənclikdə tanış oldum. Bu müxtəsərin yazıldığı 896 (m.1491) ilində onlardan bəziləri bu fanilik tələsindən (bu dünyadan) əbədi hüzur yerinə (o biri dünyaya) getdilər [6, s.308-337].

(Bu məclisdə Ə.Nəvainin uşaqlıq və gənclik illərində tanıdığı, ancaq təzkirə yazıldığı müddətdə artıq vəfat etmiş şairlərdən – 91 şairdən bəhs edir – A.Ü.)

Üçüncü məclis – hazırkı zamanda mənə qızlarının (gözəllərinin), onların incə təbiətlərinin toxunuşu ilə nəzm paltarını geyinib durduqları və nəzm qeymlərini onların dərin zəhinlərinin, tük vəznin həssaslığı, ilə cə-nət və selaset (axıcılıq) naxış və bəzəyi ilə bəzədiyi kimsələr haqqındadır. Onlardan bəzilərinin qulluğuna şərəf və başı dik, uca və bəzilərinin söhbətlərindən məmnun və bəhrə-mənd (qismətli) olduq. Onlardan biri elə bir günəşdir ki, onun aləmi bəzəyəni rəyi ilə bu zaman öyünməkdə və dövrünün insanlarına sonsuz şərəf müyəssər olmaqdadır. O bir dənizdir ki, cövhər çıxaran təbiətləri ilə bu dövrənin cibi cövhərlərlə dolmaqda və dövrənin əhlinin qoynu və ətəyi cəvahirlə dolub daşmaqdadır. O kimsə Həzrəti Məhdumi Şeyxülislami Mövlana Nuruddin A.Camidir ki, cahan var olduqca özlərinin aydınlıq xatirələrinin nəticəsi cahan əhlindən əskilməsin və özlər dündükə şairlərinə qəna kəpüllərini fərdləndirib, "məclis"

Bu mətllə də gözəl alınmışdır:

*Mənim o şux sevgilimin qın quluncu ilə gəldiyi saata nə xoş,
Rəqiblərin hamısı qaçarlar və mən tələ başıma onumla qulurum.*

“Xələf” adına bu müəmma da onundur:

*Ey dərd çəkənlər, meyxanada bir köşə biz,
bir köşə siz tutandan bəri,
Üzünüz şərəbdən boş qalmışdır [6, s.346].*

Mövlana Xələf – Təbrizlidir. Əlincə şeyxzadələrindəndir. Yaradılışı və xasiyyəti gözəl, təbi elin könlünə yatan biridir. Təhsil almaq üçün Həri – Herat şəhərinə gəldi. Hazırda zaman sultanının uşaqlarının hüzurunda (Bədiüzzamanla) müləzim və müsahibdir. Təbiəti də gözəldir. Bu cəhətə “Ahdi” adına onundur.

*Yüzlərcə şükürlər olsun ki, sevgiliyə təkrar qovuşdum
Könlün atəşi və göz yaşı yenə əngəl oldu.
Bizim günəşimizin bədii hər nə qədər qayıb isə də,
Qəm imdada yetişdi və talehimiz yenidən açıldı [6, s.346].*

Dördüncü məclis – şeirlə məşğul olmayan və şeir yazmaqda öyünməyən, ancaq özlərindən nəzmlə çoxlu lətifələr söyləyən, çox zəriflikləri əkləndən zamanın rəznəni kişiyəni itaqmaqdadır [6, s.373-395]. (Bu məclisdə 72 kamil alim və şairdən bəhs edilib. V səxs qismində Mövlana Mə-

*Sərxoşların kəriullərini atəşinə,
Saf rıqqətindən başqa,
Bir şey çarə olmaz,
Çünki mənim atəşimi də şərabdən başqa,
Bir şey söndürə bilməz [6, s.373-374].*

Beşinci məclis – Xorasanın və bəzi yerlərin mirzələri və digər azadları zikrindədir ki, təblərinin (yaradılışlarının) sağlamlığı və zehinlərinin dürüstlüyü onların nəzmlə məşğul olmalarına səbəb olur. Ancaq bu işə davam etməzlər [6, s.393-401]. (Bu məclisdə “Xorasanın və bəzi yerlərin şeir yazan əmirzadələri” haqqında olan bu məclisdə 21 mirzə və şairdən yazılıb – A.Ü.).

Yeddinci Məclis – Xorasanın başqa illərinin fəzilləri və nəsilbəri haqqında olub, onlar bu zamanda hələ həyatda idilər. Hər biri özünü ədəbiyyatın sözlü, divan və şeir sahibidirlər. O cümlədən ilk öncə Səmərqənd əhli ilə başlayaq [6, s.401-410]. Bu məclisdə “Xorasanın xaricdə – Səmərqənd, Xarəzm, Qəzvin, Sova, Kirman, Şiraz, Qum və başqa şəhərlərdə yaşamış şairlər” haqqında olan 32 şairdən yazılır, o cümlədən, 20-ci sırada təqdim edilən Azərbaycan şairi Ə.İbrahimi Türkməndən bəhs edilir.

Ədhəmi İbrahim – Şah Türkmənin təxəllüsüdür. Türkmən bəyləri (Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu bəyləri – A.Ü.) arasında öndə gələn, xoş təbiətli və zərif kişi idi. “Divan”ı da var. Bu mətlə onundur:

*Könüm hər zaman o ənbər qoxulu,
Gözəlin xəyalı ilə dolu idi,
Bu dəli könül hər zaman eşqlə dolu idi [6, s.407].*

Yeddinci Məclis – uca sultanlar və onların hörmətə layiq övladları haqqındadır. Onlardan bəziləri yeri gəldikcə, özləri söyləmiş kimi gözəl beyt oxuyub, bəziləri isə bəyşümlən və əziz edilən nəzm gözəllikləri ilə məşğul olurlar [6, s.410-417]. (Bu məclisdə ancaq Teymurilərə mənsub Şah, sultan və şahzadələrdən olan 22 şairdən yazılıb, Azərbaycan şairləri Yaqub Mirzə və Cahənşah Mirzədən də bəhs edir).

Yaqub Mirzə – Türkmən sultanları arasında onun kimi məsləhətli şəxs və yumşaq xasiyyətli gənc az tapılmaqdadır. Eyni zamanda, dərviş və dünyaya dəyər verməz kişi idi (Ə.Nəvai əsərdə Ağqoyunlu hökmdarı, dövlətinin zərfin xasiyyəti və rəziyyə nəvəskarı olan Sultan Yaqub Mirzədən bəhs etmişdir – A.Ü.). Bu rübai onundur:

*Çox az səbat gördüyüm dünyanın
Hər ayləncəsində minlərcə qəm görürəm.
Dünya qədim bir karvansara kimidir,*

Çünki onun hər tərəfindən, yoxluq çölünə gedən bir yol görürəm [6, s.414].

Cahan Şah Mirzə – O da şeir söylərdi (Cahanşah Mirzə deyə, Qaraqoyunlu hökmdarı, qərkəmlilərin vədini Cahanşah Mirzə Həqiqi xatırlanmışdır. Ancaq Nəvai onun haqqında çox qısa məlumat vermişdir – A.Ü.). Bu mətlə onundur.

*Heç bir ciddiyət və qeyrətlə ibadət etmədən,
Heç bir möhnətə qatlanmadan,
Könül sevgilinin saçından gerçək muradı tapdı [6, s.413].*

Səkkizinci məclis – Sultan Şahinbəkarın incə təbiətinin əsəri olan gözəllikləri, nəsir və cəmiyyətlər və şərif (təmiz) zehninə fəssaslığın rəvanları olan cəlvə və incəlikləri təsvirindədir ki, onların hər biri zaman mərhələsi bostanında gözəl və süslü birer gülyanaqlı və sərvə boylu gözəldir və hər birisi dövrən sahəsinin gülüstanında gözəllik və xoşluqdan bir düz sərvədir [6, s.418-448]. Bu məclis ancaq Sultan Hüseyin Bayqara poetikası haqqında və burada sultanın “Dirvan” mətəki qəzəllərindən müəyyən beytlər (mətlələr) seçilərək poetik məzmunu açılanmışdır. Sultan Hüseyin Bayqara yaradıcılığı incələndən bu məclis təzkirənin beşdə bir hissəsini təşkil edir. Ə.Nəvai uşaqlıq dostunun poetik yaradıcılığında böyük məhəbbətlə yanaşdığı kimi, həm də yüksək elmi nöqteyi-nəzərdən tədqiq etmişdir.

(Əsər belə tamamlanır – A.Ü.). Ən yaxşısı, qısaldaraq tamamlamalı və dua ilə son verək.

*Ya Rəb, göy arası onun məclisi olsun,
Günəşin şəmsəsi qəbrinin ayı olsun,
Ulduz sayı qədər əsgəri olsun,
Hər şeyin əlqə sığınacağı olsun [6, s.448].
(Çığatay türkcəsindən uyğunlaşdırmalar müəllifə aiddir.)*

ƏDƏBİYYAT

1. Fahr-i Herati. “Leta’ifname”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiyə, 2014, cilt 41.
2. Həkim Şah Ei-Kazvini (H.Ş.Muhammed b. Mübarek el-Kazvini) – *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiyə, 2014, c.15.
3. Araslı H. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı, “Gənclik”, 1998.
4. Səfərlilə Ə., Yusifli X. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (qədim və orta əsrlər). Bakı, “Ozan”, 2008.
5. Nağyeva C. Azərbaycanda Nəvai. Bakı, “Tural-Ə” NPM, 2001.

6. Navoiy Alisher. Tula asarlar tuplami, 10 jildlik, IX jild. – Toʻshkent, Ğafur Ğulom nom idađi naʃriyet uyi, 2011.

Almaz Ulvi (Binnatova)

**THE WORK “MEJALIS UN-NAFAIS”
BY ALISHER NOVAI**

Summary

The work “Mejalis Un-Nafais” by Alisher Novai is an excellent memoirs sample with a rich and interesting content. It is considered as a valuable work of Herat poetry in Persian. This work is an excellent collection about 459 poets who lived in Herat, Khorasan, Merv, Mashad, Kharazm, Samargand, Azerbaijan and other cities from the time of the Hazrat Khagan Shahruh Mirza to author’s time and wrote in Persian. Information in the work “Mejalis Un-Nafais” was written on the basis of years, geographical places and principles of genealogy. This work is considered the mirror of the full and true literary landscape of that era.

Алмаз Ульви (Биннатова)

**ПРОИЗВЕДЕНИЕ АЛИШИРА НАВОИ
«МАДЖАЛИС УН-НАФАИС»**

Резюме

«Маджалис ун-нафаис» Алишира Навои, написанное на тюркском языке, представляет собой прекрасный образец мемуаров о поэтах, и его можно считать пятым произведением Гератской школы тазкире. Это великолепный сборник о живущих в Герате, Хорасане, Мерве, Мешхеде, Хорезме, Самарканде, в Азербайджане и других городах 459 поэтов и литераторах, пишущих в основном на фарсидском языке, начиная с периода правления шаха Хазрати Хагана Шахруха Мирзы и кончая годами жизни самого автора произведения. Следовательно, «Маджалис ун-нафаис» представлены на основе принципов времени, географического